

SURXON VOHASI HUNARMANDCHILIGI

Zoirova Yulduz Mansurovna

"Termiz" davlat muzey-qo'riqxonasi Etnografiya bo'limi yetakchi mutaxassisi

Kalit soʻzlar: hunarmand, kashtachilik, zargarlik, Dalvarzintepa, Kushon, Baqtery, misgarlik, kemasozlik, temirchilik, to'qimachilik.

Annotatsiya: Ushbu maqolada surxon vohasi hunarmandchiligi va uning rivojlanish bosqichlari tarixi va paydo bo'lishi. Vohadagi hunarmandchilik turlari. Qadimda ularning qayerlarda joylashgani haqida soʻz boradi.

Surxon vohasi javhari bo'lmish Termiz hunarmandchilik madaniyati yuklagan o'choqlaridan biri bo'lgan. Shaharning gullab yashnagan davri Kushonlar hukmronligi davriga to'g'ri keladi. Bu davrda Termiz hududiy jihatdan kengayib, shimoliy Baqtriyaning yirik shahriga aylangan. Shaharda shu davrga oid me'morchilik va hunarmandchilik binolari va namunalari, turli nafis sopol va shisha idishlar, fil suyagi, qimmatbaho metal va toshlardan tayyorlangan zargarlik buyumlari, kabi topilmalarning ko'plab qayd qilinishi buning dalilidir. Masalan, Dalvarzintepadan topilgan va fil suyaklaridan yasalgan shaxmat donalari (fil va ho'kiz-zebu shaklida) hozirgi kunda yer yuzida aniqlangan eng qadimgi shaxmat donalari (miloddan avvalgi II asr) hisoblanadi. O'sha davrda Termiz Kushonlar davlatining muhim shahri va buddizmning markazlaridan biri bo'lgan.

Keyingi O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (Arab xalifaligida po'lat, O'rta Osiyo va Hindistonda shoyi, chinni, qog'oz) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to'qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O'rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi. Surxon vohasi ushbu davrlarda Buyuk Ipak yo'lining janubiy tarmog'i yo'lida joylashib, hunarmandchilik taraqqiyotining qorishuv uslublarini o'zida aks ettirdi va yuksaltirdi.

So'nggi o'rta asrlar shaharlarining jamiyat hayotidagi o'rnini aniqlashda ularning hunarmandchilik va savdo markazlari sifatidagi roli aloxida diqqatga sazovor. Shaharlarda odatda turli xil kasb-hunar egalari istiqomat qilganlar.

To'quvchilar ishlab chiqargan ip matolar ichida chit aloxida o'rin tutgan. Bu hunar turi bilan shug'ullanuvchilar "chitgarlar" deb atalgan. Ular bo'z yoki karbasga turli rangdagi gullarni bosganlar. Gurli qoliplar yordamida matoga gul bosish ancha murakkab ish jarayonini tashkil etgan va hunarmanddan katta mahoratni talab etgan. Maxalliy kiyim tikuvchilar orasida po'stindo'zlar o'z ishining moxir ustalari hisoblanib, ular tikkan po'stinlarning dovrug'i ketgan edi.

Duradgorlarning ustaxonalari odatda shaxarning markazida-bozorlarda joylashar va ular aholining buyurtmasiga binoan sandiqlar, eshiklar, beshiklar va boshqa narsalarni, mehnat qurollari, matolarni to'qish uchun charxlar, gazlamalarga gul bosishda asosiy qurol bo'lgan qoliplar va shuningdek zirk daraxtidan to'qimachilikda ishlatiladigan "kudung" ham yasalar edilar. Daryolar, ularning xavzalari va kanallar yaqinida joylashgan shaxarlarda qayiqsozlik va kemasozlik keng rivojlangan edi. Bunday hunarmandchilik ustaxonalari shaxar chekkalarida, suvga yaqin yerlarda joylashar edi. O'rta Osiyo shaxarlarida kemasozlik rivojlanganligidan habar beruvchi ko'pgina ma'lumotlar o'sha davr manbalarida ham saqlanib qolgan. Xususan, Fazlullox Ibn Ruzbixon Isfaxoniy Muhammad Shayboniyxonning Marvga yurishi haqida yozar ekan, Amudaryo bo'yida xon qo'shini to'xtab turgan chog'ida podsho askarlarining yasavullariga qo'shinni daryodan olib o'tish uchun kema va qayiq'larni yig'ish topshirilganligini qayd etib, ular "Jayxunning yuqori va quyi oqimi bo'yidagi yerlarni tekshirib, topish mumkin bo'lgan hamma kemalarni olib keldilar", -deydi. XVI asrdagi bu ma'lumotni Mir Muhammad Amin Buxoriy xam tasdiqlab, Balxga yurishga o'tlangan Buxoro hukmdori Ubaydullaxon Ashtarxoniy kemalar va qayiq'larni tayyorlashni buyurgani haqida yozadi. O'zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, o'zida xilma-xil kasb-korlarni birlashtirgan. Masalan, terini qayta ishlash sohasida

ko'unchilar, etikdo'zlar, maxsido'zlar, kovushchilar, egar-jabduqchilar, telpakchilar, po'stinchilar, kamarchilar, to'qimachilik sohasida bo'zchilar, atlaschilar, gilamchilar, sholcha va namatchilar; metallni ishlash sohasida temirchilar, taqachilar, misgarlar, chilangarlar, zargarlar kabi kasblar bo'lgan. Bular hunarmandchilikning tarmoq strukturasi belgilangan. Surxondaryo kashtachiligi ham katta ahamiyatga ega. Surxondaryo kashtalari o'troq va ko'chmanchilik madaniyatining qorishuvini ifodalovchi ranglar jilosi, kompozitsion tuzilmasi, bezak lavhalari tuzilishida o'z ifodasini topadi. Surxondaryo kashtachiligida XX asrning birinchi yarmida o'simlik va geometrik bezaklardan keng foydalanilgan. Ilon izi chiziq, gullar tasviri, qo'chqor shoxlari, to'lqinsimon naqshlar shular jumlasidandir.

Surxondaryo viloyatining Boysun tumanida deyarli har bir xonadon o'ziga xos xalq madaniyati muzeyiga ega bo'lib, ularda xilma-xil kashtachilik buyumlari, gilamlar, kigizlar namoyish etiladi. Ular orasida eng ko'p tarqalgan buyumlar borpo'sh, bug'joma, zardevor, joynamoz, bolinpo'sh, belbog', oyna xalta, choy xalta, so'zana va hokozolar sanaladi. Yorqin kolorit va o'ziga xos gullar Boysun kashtalarining yorqin ko'zga tashlanadigan xususiyatidir.

O'zbekistonning boshqa tumanlarida bo'lganidek, Boysun kashtalarida ham islmiy va handasaviy naqshlar ustunlik qiladi, ularda mayda nuqtalar tushirilgan yoki qush, jonivorlar shakli qo'shib tikilgan.

Bugungi kunda hunarmandchilik, tadbirkorlik bozor iqtisodiyoti sharoitida o'zini to'la oqlamoqda. O'zbekistonda mustaqillik boshlangach tadbirkorlik, mulkni davlat tasarrufidan chiqarish va xususiyashtirish, mulkiy o'zgarishlarning muhim yo'nalishlaridan biriga aylandi. Ushbu jihatdan yaqin o'tmishda faoliyat ko'rsatgan tadbirkorlar, hunarmandlar va savdo-sotiq tarmoqlarining tajribalari va tadrijiy rivojlanishini o'rganish muhim ahamiyatga egadir. O'zbekiston xalqlarining boy madaniy va ma'naviy merosi va tarixiy an'analarini to'liq saqlab qolish va ko'paytirish, milliy hunarmandchilik, xalq badiiy va amaliy san'atini yanada rivojlantirish, hunarmandchilik faoliyati bilan shug'ullanuvchi aholilarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash bo'yicha maqsadli va kompleks chora-tadbirlarni amalga oshirish, shu asosda aholi, ayniqsa, yoshlar, ayollar va kam ta'minlangan oilalar bandligini ta'minlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017-yil 17-noyabrdagi PF-5242-sonli "Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni chiqarildi. Bundan ko'rinadiki bizning diyorlar qadimdan hunarmandchilik markazlari bo'lgan. Buni rivojlantirish, jahon bozorlarini egallash uchun davlat tomonidan barcha shart sharoitlar yaratilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Karimov I.A O'zbekiston iqtisodiy islohotlarni chuqurlashtirish yo'lida, T. "O'zbekiston", 1995.
2. Аннаев Т. Шайдулаев Ш. Сурхондарё тарихидан (Кадимги даврлардан XIX асрга қадар). А. Кодирий номидаги халқ мероси нашриёти.-Тошкент, 1997.
3. Аскарлов А. Сополлитепа.- Ташкент. "Фан" 1973.
4. Ботиров И., Аннаев Т. Сурхондарё вилояти Археология музейи (кискача йуланма). "Шарк" нашриёти матбаа акциядорлик компанияси бош тахририяти.-Ташкент, 2002.